

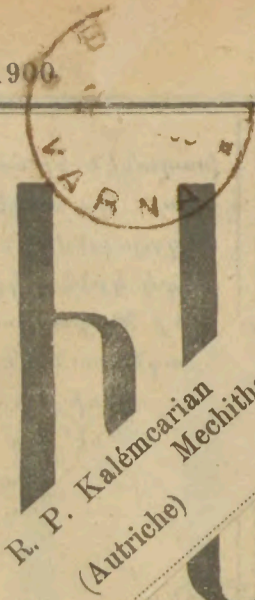
ԲԱԺԱՆՈՒՄ ԱԿՐՈՒԹԻՒՆ

Պուշկարիոյ համար	
Տարեկան	12 ծր.
Վեցամսեայ	6 "
Արտասահմանի համար	
Տարեկան	15 "
Վեցամսեայ	8 "
Անկերկայի համար	
Տարեկան	3 սրլ.
Վեցամսեայ	1.50 "
ՎԱՆՈՒԹԻՒՆ ԿՂՃԱՆՈՒՄ	

Պատկերներ և տպագրութիւններ համար 40 սանթիմ. և իսկ վերջին երեսի համար 20 սանթիմ. և երեքին անգամ ան լաւեւրու համար 20 ռո. գեղջ կրչայ:

Պուշկարիոյ համար ձեռքի ի 15 ԱՄԵՐԻԿԱ

ՇԱՐՇՈՒՄ

Պատկերներ և տպագրութիւններ համար 40 սանթիմ. և իսկ վերջին երեսի համար 20 սանթիմ. և երեքին անգամ ան լաւեւրու համար 20 ռո. գեղջ կրչայ:

Redaction du journal «Charjoum» Varna (Bulgarie)

ԼՐԱԳԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԿՐԱԿԱՆ

ԿՐ. ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶՈՒԹԵՐԱԿՈՒԹԻ ԵՒ ՇԱՐՇՈՒՄ ՕՐԵՐԸ

Отговорникъ: Д-ръ Т. Хр. Стояновъ

Արտասահմանի համար ձեռքի ի 20 ԱՄԵՐԻԿԱ

ՍԱՐԴԱՍՊԱՆԻ ՅՈՒԲԵԼԵԱՆ

Սիկիլիոյ և Միլանի անթիւր զոհերուն, Հապեշիստանի մեծահաշններուն, իտալեան դիւրանի մարտիրոսներուն վրիժառուներէսի երեւցաւ տիրապետներու արդարութեան առջեւ: Երկաթէ վանդակի մը մէջ զատեցին զայն: Գլխաւոր բանտարկութեան գտտապարտեցին, առաջին տասը տարին շարժարանքով ըլլալու պայմանաւ: Գրամատէրներու թերթերը հաճաքով կը թուեն այն շարժարանքները որոնց պիտի ենթարկեն զանի, մինչեւ որ խելագարութիւնը փրկէ անոր միտքը կամ մինչեւ որ Յեղափոխութիւնը գործա քաշէ զայն իր զընտանէն:

Վաղը, Պոլսոյ Մեծ մարդասպանը, Սուլթան Ապտիլ Համիտ իր իշխանութեան քանդակներէն որոգ տարին պիտի թեւակոխէ: Տէրութեանց դեսպաններն ու արտաստիւր պատուիրակները անոր պիտի ընծայեն իրենց մեծարանքներն ու մաղթանքները:

Այս մէկ քառորդ դարու մի շոցին, Ապտիլ Համիտ գրեթէ անգուլ անգագրում սպաննած է: 1893—96ի մեծ կոտորածներուն անիկայ խոզխոզեց ամբողջ ժողովուրդը մը, հնազանդ ու աշխատասէր ժողովուրդ մը, անգթութեան նրբանքներով: Երեք հարիւր հազար Հայեր կորան զանակի տակ, թէ՛ Պոլսոյ մէջ իսկ և թէ՛ Ասիոյ մէջ: Հարիւր հազարներով կիներ, աղջիկներ, աղաք շարժարուեցան, պղծուեցան, յոշոտուեցան, բզիկ բզիկ եղան, ողջ ողջ սրբեցան: Սրբիներ կտոր կտոր եղան՝ կոծի սեղ ծառայող իրենց հոր ծնկերուն վրայ: ասոնք եղան կոտորածներուն մեծ ժամանակամիջոցները: Բայց կոտորումը երբեք ամբողջովին չպարբեցաւ: Շարժանքները որ Արեւելքի թղթակցութիւնները նորանոր տառապանքները անցանցան: այսինչ գիւղը

հրդեհուած, սաչափ բնակիչ շարքուած կամ իւրեք գերի վաճառուած:

Ոչ մէկ ցեղ զերծ կը մնայ չը ըէշին մոլեգնութենէն: Քանդու աւեր ըրած է իր կայսրութեան բոլոր նահանգները, երբեմն ընչաքաղցութեամբ, երբեմն սատիզմով: Յիսուն հազար թուրքեր հայերուն վիճակակից եղան՝ իրենց երկրին վերածնունդը ըզձալնուն համար: մէկ բառով ոչնչացան: Տղաք խլուեցան վարժարանի գրասեղաններէն, Ափրիկեան Տրիպոլսոյ դիւրանները զրկուեցան «անպատշաճ լեզու» գործածած ըլլալուն: Բանտերը կը հեծան զոհերով, որոնք ողջ ողջ կը փոխն մինչեւ փոքրերին ջուրին մէջ կը կտտած, կամ մակերէ լափուելով:

Քաղաքակիրթ Եւրոպայի կառավարութիւնները գիտեն ասոնք:

«Քաղաքակիրթ» Եւրոպայի կառավարութիւնները, որոնք օրը օրին տեղեկութիւն կառնեն իրենց գործակալներուն տեղեկագիրներէն, պիտի կըրնային մերձաւորապէս ըսել թէ կարծիք Սուլթանը քանի հազար գրեթէ ստեղծած է: Մենք միշտ մերձաւոր հաշիւ ընելու ստիպուած ենք: Հինգ հարիւր հազար թէ կրկինը: Բայց կառավարութիւնները լուռ կը մնան, որովհետեւ իրենց հակընդդէմ անյարգութիւնները լուռ թիւն կը հրամայեն իրենց, և մանաւանդ անոր համար որ Մարդասպանը սկիզբ կը գնէ իր անպատժութիւնը: Իր ժողովրդեան կողմուտները՝ իր արկիներուն մէջ գիւղուած, կամ անշարժ ստացուած քներու վերածուած, թոյլ կուտան իրեն ծախու առնել նախարարներն ու մամուլը:

Եւ յետոյ, ինչ իրաւունքով ժողովրդոց վրայ իշխող աւաղակներու կազմակերպութիւնները իրենց Պոլսոյ արհեստակցին երեսին զարնէին անոր շարագործութիւնները: Կարելի է որ ռուս կառավարութիւնը կամ անգլական կառավարութիւնը թուրքիոյ մէջ դատապարտէ ինչ որ իրենք

կընեն իրենց անասման կալուածներուն ամէն կողմը: Կարելի է որ ֆրանսական կառավարութիւնը նշուակէ օսմանցի դասիճները, երբ մեր սպաները կոտորած, թալան, հրդեհ, մարդկային մտի առուտուրը կը պարտապանեն ամբողջ դամաքներու վրայ, եւ ապա զորոյն հովանիին տակ: Այն պահուն ուր այս շարագործները խմբովին կը խուճեն Մայրագոյն Արեւելք, կը յարձակին խաղաղ շինացիներուն վրայ, կը ռմբակոծեն ու կը գընդակահարեն անպաշտպան մարդեր՝ անոնց հողերը գողնալու կամ փրկանք մը բրցնելու անոնցմէ, ինչպէս կրնային բարոյական քարոզել Եւրոպա-Քէօշի գետնաւրժին:

Ժողովուրդներէն հարկ է որ գուրս գայ արդարութիւնը՝ ընդդէմ ժողովրդոց դասիճներուն:

Տիրապետները աղէկ կըզան ասիկա:

Իր սակի գէզերուն մէջտեղ, իր ալպանացի պահակներուն հրացաններուն ետեւը, իր գրքայանները լեցունող բոլոր ազամանդայեռ բեղովներէն, իր արիւնտ թաթը համարելու եւ կող դեսպաններուն սէլամն ալէքիմներուն և գետնաքարշութիւններուն մէջտեղ, Ապտիլ Համիտ կապրի անով սարսափով: Իրարու վրայ երկու գիշեր չի քնանար միեւնոյն տեղը, ամէն անիւն մահը դարանակալ կը տեսնէ, ձեռքովը կը զարնէ կը մեռնէ իր իսկ զաւակները՝ արհաւիրքի տագնայներուն մէջ:

Հոռոմ, Ամպէրթօ թագաւորին յուզարկաւորութեանը, յեղակարծ իրարանցում մը յառաջ եկաւ թափորին մէջ: որովհետեւ ամբողջ շարժում մը ըրած էր, իշխաններն ու իրենց զօրավարներն ու սենեկապաններն թաշարդ սպասորեարը սարսափահար եղան: Ոչխարներու հօտի մը պէս կուտակուեցան և իրենց սուրբը քաշեցին երեւակայական թշնամիներու դէմ: Այս տեսարանը պահուելու է Պատմութեան մէջ:

Այս գարուն, տիրապետները

տասնըհինգ միլիոն գերի սպաննեցին, գերիները հազիւ կէսերկոտասանեակ տիրապետ սպանեցին:

Տիրապետները կը մտածեն յետամնաց պարտքին վրայ:

Տիրապետները դատարաններ, ծառաներ, դասիճներ ունին ինքզինքնին պաշտպանելու համար գերիներուն դէմ: Ինչո՞ւ ժողովուրդները չունին իրենց արդարութիւնը:

Տիրապետները կը դողան, վատախրտ են: Ինչո՞ւ ժողովուրդները ա՛լ աւելի վատախրտ կըլլան:

Ի՞նչ պիտի կոչուի (Օտոն)

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կ. ՊՕԼԻՍ, 25 Օգոստոս

Վերջապէս աս ալ անցաւ, սեւ ու մութ տարեդարձն ալ լինցաւ և մենք դեռ եւս ազատ ենք, դեռ եւս Սուլթանի հաւատարիմ հպատակներն ու «զուլներն» ենք:

Կարծեմ ըսելն ալ աւելորդ է որ թէ քաղաքը, թէ կըզները և թէ Պողազ-Իշին կրակներու մէջ էին, հրավառութիւնը էպպէս փառահեղ և կախարդական էր, բայց ամէն ինչ կեղծ, ակամայ, բռնազրօսիկ երեւոյթ մը ունէր: Արհեստական կրակներու, հրավառութիւններու փոխարէն՝ ամէն զգայուն էակ «չունի» մը սատակումը կը բազմար...

Չարութաստիկ զտագործութիւն մը հրախաղովիւնը դարձուցողքերգութեան: Տարեդարձի շաբաթ գիշերն իսկ, երբ պետական նուագախմբերը ամէն կողմ կորոտային՝ Տօլապ-Տէրէսի թաղին մէջ հրէշաւոր հրդեհ մը բռնկեցաւ: որ լափեց մարդ մը և զաւակ մը, ամբողջ խան մը 5—6 տուն և խանութ: Հազիւ կէս գիշեր եղած՝ «Եանկըր վա՛ր» բոթարեր գուժկանը լսեցուց իր ստակում ազդող ձայնը: Բոցերու հակայական լեզուները հրէշը պէս գէպի երկինք կելլային կարծես աստղերն ու աստուածն այրելու:

որ Համիտի պէս հրէշ մը կայ-
ծականհար ընելու փոխարէն՝
կենդանի կը պահեն, 25ամեակի
կարծանացնեն: Աւելի ըզէն կե-
րուար առահանի բոցիզէն խա-
րազանը:

Նոյն պահուն պայթեցու և
երկրաբանական համեմա-
տաբար փոքր հրդեհը, որ այրեց
4-5 խառնութենք, 3-4 տուներ
և ամուխ գարձուց մարդ էակ
մը:

Չգլուելի տարեգարծի ուր հա-
զիւ 24 ժամ անցած՝ պայթեցաւ
Փառք-Քիւզի անձելի հրդեհը:
Ասոր տուած անագին քիւտները
ու մանրամասնութիւնները կր-
նաք կարգալ տեղաշարժութեան
բուն մէջ:

Աւ Համիտ կը դիտէր երկրաբան
որջէն առ կրակները, որ կը լա-
վէին իր հաստակներու կեան-
քերն ու գոյքերը... ու կը հր-
ճուէր ներսն Համիտ հրդե-
հովը... Հաւատարիմ հաստակ-
ները ողջակէզ կը լլային իրենց
փատիշահին տարեգարծին, իսկ
փատիշահը ճիւղալին քրքիջով
մը կը դիտէր այս ամէնը:

Ընթերցող, եթէ խեղճ մարդ
մը իր պատկերը անօթութեան
ճանկէն ազատելու համար գոյու-
թիւն մը ընէ կամ մարդ մը կո-
չուցտէ՝ իբր գոյ կը բանտար-
կեն կամ կարտորեն, իսկ եթէ
ատկէ հազար անգամ մեծ գոյու-
թիւն ընէ կամ ամբողջ ազգ մը
կոչուցտէ նախարար մը՝ բոլորի-
քէս է կըսեն, և աստիճանը կը
բարձրացնեն:

Սրտացաւ հայ մարդ, եթէ
դուն ոճրագործ մը, հրէշ մը
զարնես ստակեցնես՝ զքեզ իբր
մարդասպան կախապան կը հանեն.
Բայց երբ 300,000 հայեր, 100,000
պուլիարներ, հազարներով յոյ-
ներ ու տարազներ, տասնեակ
հազարներով լուսամիտ թուրքեր
կը մորթուէ. կը յոշոտէ, կա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ (3)

ԽԱՒԱՐԻՆ ՅԱՂԹԱՆԱԿ

Ժողովուրդը իր այս ծոյ սպասու-
ներուն մէջ թերթերէն հաքը փաթ-
թուած էր թատրոնին:
Գարակներու մէջ փոստած, փ շի-
ներու, տակ մզլուտած ու բոլորովին
մեռած, մուցուած հինաւուրց ողբեր-
գութիւններն ու թատերգութիւն-
ները յարութիւն առած էին ու ա-
նոնց ճոռոմ ու ճապող պարբերու-
թիւնները, վարդապետական ոճը,
ախրացուական շեշտերը, անգէտ ու
անփորձ գերասաններու բերին մէջ
ալ աւելի քարացած, ալ աւելի անի-
մաստ գարձած՝ բեմին վրայ կանգ-
ր սպանային:

խաղանէն կը ճոճայնէ, ցեցերու
մը) կը տնկէ, երբ հարիւր
հազար անմեղ զոհեր պատուա-
լուրկ կընէ, կը բռնարարէ, զա-
նոնք թարապուլի կամ Հիճուզի
աւազներուն մէջ հոգեմաշ կընէ
կամ գոթաք-բանտերու մէջ կը
թոռմեցնէ՝ առ ամէնը բոլորիքա
կըսուին: Աւ Համիտի հանճարին,
անոր եռանդին ու խելքին եր-
կրպագութեան կուպան Կիլոմ Բ.
տօնքիչոտ կայսեր, Նօքօլու ձա-
րին, խիստ շնորհալուրկ Վիք-
թօրիա թագուհուն, հանրապե-
տական Լուպէին, Կուէթանօ Պրէս-
զիի գնտակէն ինկած Հոմապէր-
թօր «լուսամիտ» զաւկին, Լուք-
քէնի գաշտնէն մեռած «բարե-
բար» Եղիսարէթ կայսրուհուն
զառամնալ ամուսին, Քրանտուա
Փօղէֆին, մեծ ու փոքր թագա-
կիր աւազակներուն և իշխանի-
բուն ոչ պակաս կեղծ, ոչ պա՛սս
արիւնարբու ու խարդախ Գորի-
զօֆները, Յիշըրները և այլ ներ-
կայացուցիչները:

Սահմանագրական, հանրապե-
տական ու անասման բռնաոր-
ները իրենց ծայրագոյն պատ-
կերը իրականացնող հրէշ Հա-
միտը շնորհաւորելու եկան...
Եկան սեղմելու այն ձեռովը՝ որու
վրայ դեռ թաց է 300,000 հայ
նահատակներու արիւնը: Եկան
մտան այն շնացած սրջը, որու
անունը երկրաբան արուստե-
րը մարդկային պանկերէ ու գի-
ականերէ են շինուած, որու մա-
ծուցիկ զանգուածն ու ցեխը
մարդկային արցունքէ ու արիւնէ
շաղախուած է: Երկու անգամ
խնձոյթի նստան երկրաբան մէջ և
Համիտի հետ հաց կերան, կե-
րակուրներ ճաշեցին... Ա՛հ,
ատ կերակուրները... անոնք
ամէնն ալ պիտի են, անտուրբ,
մարդկային թօքերէ, լիարդէ ու
սիրտէ են և փուած:

Աւ կերան լուսաւոր բռնակալ-
ներու, թագաւոր սենեակներու
մեքենայ ներկայացուցիչները
Հայի, Պուլկարի, Յոյնի, Տիւր-

զիի, Թուրքի հեծկտանքները,
անոնց հառաջները և ասով սըր-
բացուցին, մաքրեցին Համիտի
եօթնպատիկ մահացու մեղքերը,
անոր ամէն ըրած հրէշութիւննե-
րու տակը դրին իրենց հասա-
ճայնութեան Յուդայական համ-
բոյրը:

Եւ մենք, արեւելքի քրիս-
տոնեաներս լուսաւոր Երոպայէն
կըսպասենք մեր փրկութիւնը,
երբ առ Երոպան գոյերու պոչա-
կից, աւազակնե, ու պաշտպան,
բռնակալ հրէշներու ձեռքը համ-
բուրող, անոր ուղը լիզող հա-
րուտներէ ու թագաւոր աւա-
զակներէ բազկացած է:

Վա՛յ մեզի. վա՛յ մեզի. և
հազար վա՛յ մեզի:
ԲԱԺ
(ՄԱՍԿԱՐ ԵՐԱՐՈՒՄ)

ՄԻՏԲԸ ԵՒ ԻՐ ԴԵՐԸ ՄԱՐԴ

ԿԱՅԻՆ ՅԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՄԷՉ
Փ.

Մեր նախորդ յօդուածներով տե-
սանք թէ մտքին իսկական նպատակն
է ճշմարտութիւնը գտնել, այսինքն
ապահովել հոգւոյն յաղթանակը մի-
սին, բարիքներ՝ չարին վրայ: Այս
անգամ քննենք թէ ի՞նչ տեսակ ուղ-
ղութիւն մը աւելի յարմար է մա-
նուորակա սպուն միտքը կրթելու
ու զայն իր ճշմարտ ճամբուն մէջ
հաստատելու համար:

Ինչ որ է ցեղի, միջավայրի, կլի-
մայի ազդեցութիւնը հասարակու-
թեան մը համար, նոյնն է նաեւ
գաստիարակութեան, արհեստի, սո-
վորութեանց ազդեցութիւնը անհա-
տին, եւս աւելի մանուկին համար:
Անհատը կապի իր ստացած սովո-
րութեանց, իր ենթակուած գաս-
տիարակութեան անխուսափելի մղու-
մով, եւ ամենազոյցն թերութիւն-
ները, որոնք մանկութեան հասակէն
անզգուշութեամբ մտաւ կը գործեն
անհատի մը մէջ, կրնան սպաղաչին
ամենէն անեղ հետեւանքներն ունե-
նալ: Ուրիմն գաստիարակութեան
ուղղութիւնը իր կարեւորութիւնը
ունի:
Արդէն ըսի թէ հոգւոյն ուղղու-

թային. կը կանչէին եւ ծիծաղներու
մէջէն արցունքը կը հոսէր աղբիւրի
պէս:

Երկա՛ր, շատ երկար տեւեց հայ
զաղթական, թշուառ ամբողջին այս
ինքնամոռ անշարժութիւն. այս թըմ-
րեցնող ու ինքնասպան կոյ խան-
գաղաւթիւն. եւ մտքի մշակները,
ժողովուրդի այդ ինքնակրոյ ու յան-
կարծական առաջնորդները ու զեկա-
վարները փոխանակ իրենց ընդգրկած
գործին ծանրութիւնը զգալով. հա-
յութեան այդ ողբեր ճգնաժամուն
փափկութիւնը ըմբռնելով՝ ամբողջ
իր պատրանքէն բթափեցնելու. զանի
կարգապահութեան մէջ պահելու եւ
ուղիղ բանավարութեան ճամբան բե-
րելու. իրենք էին որ անոր հոսան-
քէն կը քուէին. անոր միամիտ
պատրանքներէն կը ներշնչուէին, ա-
նոր ցաւազար գալարումներէն եւ հի-
ւանդոտ ջղացողութիւններէն կը վա-
րակուէին:
Նպատակս այդ մտքի աշխատա-

թիւնը բացարձակապէս իրենց ձեռքը
անցնելու համար երկու գլխովին
իրարու հակառակ գրութիւններ—
կրօնական ու գիտական գաստիարա-
կութիւնները—չարունակ կը մաքա-
րին իրարու դէմ: Դաստիարակու-
թեան նպատակը բուն իսկ normal
մարդ պատրաստել ըլլալով, ամենա-
լու ուղղութիւնը բնականաբար այն
կրկայ, որ լուսաւորն սահմանը կու-
տայ մարդուն եւ պայն պատրաստե-
լու ամենէն իրական ու ամբողջա-
կան ճամբան կը ցուցնէ:

Արդ՝ հարցում մը կը ներկայանայ
հոս. որոնք են normal մարդուն յա-
տուկ գծերը եւ ի՞նչ սխալարի պէտք
է հասնիլ մարդ բուռնելու համար:
Մարդուն համար ինչպէս բոխ
կեանք երկու ուղղութիւն ունի
մտածել եւ գործել, Մտածելու համար
պէտք է զգայ, եւ մտածելէն հաքը
գործէ Աւրեմի զգայնութիւն, իմա-
ցականութիւն եւ կամք մարդկա-
յին հոգւոյն երրորդութիւնը կը
կազմեն. իրարմէ անբաժան, իրար
մարդկացնելով: Դաստիարակութիւն
մը որպէս զի կատարելալ ըլլայ, այս
երեք կարողութիւններն ալ պէտք
է հաւասարապէս զարգացնէ, Աւղղու-
թիւններէն շատերը յոյս ազդեցու-
թիւն կուսնեն, սրբիշտեւ հոգւոյն
այս երեք կարողութիւններէն լոկ
մին կամ միւսը կը զարգացնեն ի
վաս միւսներուն:

Աւէն ուղղութիւն որ վարդապե-
տութիւն մը կը դաւանի, թերի է,
որովհետեւ ցարդ քարոզուած բոլոր
վարդապետութիւնները զիրար կամ-
բողջացնեն եւ ամէնքն ալ ճշմար-
տութեան բաժին մը միտայ կը պա-
րունակեն իրենց մէջ: Վարդապետու-
թիւնը—dogme—անոր համար չկըր-
նար սեւել, զի միակողմանի է եւ կը
ձգտի կուրորէն ամէն ինչ. նոյն իսկ
յայտնի ճշմարտութիւնները խեղ-
թիւրել կամ ջրել, իրերը այս կամ
այն վարդապետութեան պատշաճեց-
նելու համար: Լուսաւոր ուղղութիւն
ըր գաստիարակութեան ինչպէս տե-
հասարակ գիտութեանց մէջ, զանա-
զան վարդապետութեանց ընտրողա-
կան հետեւողութիւնն է: Ասոր ճիշ-
մարտութեան այնքան համոզուած են
հիմայ գիտունները, որ գիտական
աշխարհի որոշ գաստկարգ մը առան-
ձին ուղղութիւն մը ներած է այսօր,
որուն կը հետեւի խզմասօրէն:
Ընտրողական—eclectique ըսուած մե-
թոտին համար է իսոթս: Աւ գաս-
տիարակութիւնն իսկ բոլոր հին ու
նոր փիլիսոփայական վարդապետու-

թիւններուն յիշատակը եւ կամ գոր-
ծունէութիւնը անուանարկել չէ՝
անխրաւութիւն մը պիտի ըլլար ասի:
որովհետեւ անոնց մէջ կային այն-
պիսիներ «որոնք իսկապէս փափաք
ունէին ազգայն օգտակար դառնելու,
բան մը ընելու, բայց ճիշդ գատկը
կորովը, կատարելալ զարգացումի եւ
փորձառութեան ոյժը կը պակսէր ի-
րենց:

Այլեւ՝ ամբողջին հետ խախտած
էր անոնց ալ ուղիղին հաւատալա-
կուտութիւնը եւ տեսողութիւնին
պղտորած, ու տեսական, յոյ-
նեցնող սխալատաւութեան մը անըն-
դունակ դարձած, անկարող կը գըտ-
նուէին ամբողջին՝ օգտաւնութեանը,
ժամանակին ու միջավայրին պէտքե-
րուն թափանցելու. եւ ժողովուրդը
իր զարթումներն մէջ յանկարծակի յը
լերելու:

Աւ պատահեցաւ ինչ որ բնականօ-
րէն պէտք էր ըլլալ.
Ժողովուրդը իր կրօնաւորի արջու-

թեանց ընտրողական ու գործնական գիտութիւնը չէ՞ :

Կրօնական դաստիարակութիւնը հիմնուած ըլլալով կարգ մը բնագոյն-ցական սկզբունքներու եւ à priori ընդունուած ճշմարտութեանց վրայ, բնականաբար չի կրնար դաստիարակութեան ուղիղ մեթոտ մը ունենալ: Իր առարկան է սիրտը, այսինքն զգացումը եւ կը պահանջէ անպայ-ման հաւատալ ստանց քննելու, առանց դատելու: այդ դէպ մը անվաւեր ճշմարտութեանց զորս յայտնաբերու-մեզ ծանուցուած ըլլալ կը պնդէ: Մտքին անկախութիւնը, կամքին գործունէութիւնը կապտած կոչկան-դուած կը մնան անոր արձակած սպանական հրամանին մէջ, որ մա-նաւանդ մատղայ մտքերու վրայ կը ծանրանայ դարեւոր աւանդութեան մը եւ հնագոյն ժառանգականութեան մը բոլոր բնուով: Եւստ ցտայի է խորհիլ թէ՛ ժողովրդին վրայ այս սասիճան հզօր ներգործութիւն մը ընելու կոչուած ազգակ մը, յոռի արդիւնք մը միայն տալու սահման-ուած է: Արդարեւ, Եկեղեցիին ժո-ղովրդեան վրայ ունեցած ազդե-ցութիւնը հասկնալու համար, կը բուէ յիշել թէ՛ անկա իրեն յենա-կէտ ունի վարդապետութիւն մը, որ մարդկութեան ու՛շ պատմութեան շը-ջաններէն ալ աւելի հին է, եւ պաշ-տօնեաներու դասակարգ մը՝ որ պըզ-տիկուց մասնաւորապէս ու բացար-ձակապէս անոր առաքելութեան հա-մար պատրաստուած է, ամէն կերպ ուղղակի եւ անուղղակի հակազդե-ցութիւններէ հետո պահուելով: Ե-կեղեցիին իր այդ հակայ ուժը կը գոր-ծածէ ոչ թէ՛ մտքի պատրաստելու, այլ կրօնական շինելու համար մի-այն:

Բողոքական պատուելի մը, քանի մը ամիս առաջ, իր դպրոցական հան-գէսին մէջ ըսաւ թէ՛ ինք ամէն բանէ առաջ կրօնական պաշտօնեայ մըն է, եւ թէ՛ գործել կարենալու համար պէտք է իր տան, իր ժողովարանին քով գարաց մը ունենայ:

Ի՞նչ պիտի ընէ դպրոցը, սերո՞ւնը պիտի կրթէ, ժամանակին մա՞րդը պիտի պատրաստէ, ազգին օգտակար անդամներ պիտի հասցնէ: Չէ՛, մի խաբուիք, բարեմիտ պատուելին այն-քան ալ հոգածու չէ այդ բաներուն, իր խօսքերը յստակ ու որոշ իմաստ մը ունին: Պատուելին դաստիարա-կութիւնը կը նկատէ ոչ թէ՛ մարդ, normal մարդ պատրաստելու յատուկ

գիտութիւն մը, այլ հնարք մը, մի-ջոց մը կրօնական բրորականտայի:

Հետաքրքրական էր արդարեւ այս կէտին վրայ քիչ մը աւելի ծանրա-նալ եւ կէտ առ կէտ քննադատել դաս-տիարակութեան այս խեղճուկ ըմբռ-նումը բայց կը վախճամ ի՛նչ շատ մասնաւորա՞ծ կըլլամ գրութիւնս, որ աւելի ընդհանուր բնութիւն ունի: Ուստի այդ հարեւանցի յիշատակու-թեամբ կը բուսականանամ, սպասե-լով ուրիշ առիթի մը:

Դաստիարակութիւնը արհեստ մը եւ միանգամայն գիտութիւն մըն է, որ հիմնուած է մարդկային բնու-թեան զննողութեամբ փորձառապելս հաստատուն սկզբունքներու եւ գործ-նական ուղղութեանց վրայ: Ուստի դաստիարակութիւն մը այնքան լաւ է, որքան աւելի կեանքի պահանջը-ններուն կը խաւարտաստարտէ, եւ որքան աւելի լաւ ուսումնասիրած է մարդկային բնութիւնը:

ԼԵՒՈՆ ՍԱՐԴԻՍԵԱՆ (Ետնուեալից)

ՏԵՂԵԿԱԲԵՐ

Փիլիպպէէն օգոստոս 13 թուա-կանառով մեզ կը գրէ անգղոյն Աղքատախնամ Մասնախումբի գի-ւանքը:

«Վերջերս Բարիպէն հոս եկած էր Տօրթէօր է. ամուսնանալու համար պոլսեցի էհարուստ գրա-մօծիտով աղջկան մը հետ:

«Մասնախումբս այս առթիւ հարկ սեպեց պաշտօնապէս Կի-մել իրեն, որպէս զի իր ուրա-խութեան օրերուն մէջ հաճի յի-շել քաղաքիս հայ աղքատներն ալ, որոնց բազմաթիւ միջոցները չէ կարող գոհացնել Աղքատա-խնամը իր նեղ պիւտճէով:

«Սակայն նորապսակ ամուրը գանձանակին մէջ մէկ մէկ ֆր-նետելով կատարած կը սեպեն իրենց ամբողջ պարտականութիւ-նը:

«Երբ նկատելով որ այդ նուի-րատուութիւնը կրնայ խոշոր բաց մը բացած ըլլալ իրենց պիւտճէին վրայ, զի բնեք չի զըր-կելու համար իրենց երկու ֆը-

րանքէն, ինչպէս չեն զրկուած հապարաւոր ոսկիներէն, թող հաճին հասցէնին իմացնել մեզ որպէս զի ետ վերադարձնենք»:

Թաւրիզէն յուլիս 30 թուակա-նով կը գրէ մեզ Շանթիկ:

«Մինչեւ այժմ ինչ որ գրուել է լրացիր ներում, ինչ որ հրատակ-ւել է Պարսկաստանի մասին, դեռ շատ քիչ է երեւան հանելու գո-նէ մօտաւոր ճշգրտութեամբ, Պարս-կաստանը, մասնաւորապէս Թու-րիկ:

«Իմ կարծիքով մի հետաքր-քիր, բայց Պարսկաստանի ան-ծանօթ անձն, որը ուզում է ծա-նօթանալ Թաւրիզի հետ, նրա արտաքին կեանքի եւ շփման նրա ժողովրդի բարքերի եւ բարոյա-կանութեան, նրա վանդալական սկզբունքների հետ, պէտք է ինքր անձամբ գտնուի Թաւրի-զում, որպէս զի մօտիկից ակա-նատես լինելով դէպքերին լիա-կատար գաղափար կազմէ Թաւ-րիզի հասարակութեան մասին: Խօսքս հայկականի մասին է:

«Այս կողմացած երկրում չկայ հառարակական կեանք բառին բուն նշանակութեամբ, չկայ շփում արտաքինի հետ, էնէր-գիան այն սասիճանի է երիտա-սարգութեան մէջ, որչափ շատ է լուսնի լոյսը անասման հօրիզո-նում: Ղրպարութիւն, մեզադ-րանք պոռոտախօսութիւն սովո-րական բաներ են: Այս բոլորը զոյութիւն ունին ռամիկ Կասա-կարգի մէջ, որը ճակատագրի հարուածները ստիպուած տըղ-րուկի պէս կպած է հողին եւ չի պոկում, այս բոլորի վրայ էլ աւելացրէք մեր «ուսեալ» երի-տասարգութեան նեխած ու փը-թած գաղափարները (°) գա-լափարներ, որոնք ամէն մի թե-թեւ զեփիւռից կարող են փոխել իրենց ընթացքը, իրենց ուղղու-թիւնը:

«Հասարակական կարծիքը այս

տեղ «հասարակական կրպարաու-թիւն է»:

«Բաւական է մէկը մի հանրօ-գուտ գործ կատարեց, «անշուշտ սա ունի իր անձնական շահերը» իւրեանց շրջապատողներից այն-քան ստախօսութիւն, կայառա-կելութիւն, խաբբայութիւն են տեսել, որ էլ հաւատ չի մնացել խեղճերի մէջ, եւ հէնց այդ է պատճառը, որ երբ մէկը ուզում է հասարակութեան օգուտ բերող մի գործի գիպչել, հէնց առա-ջին քայլափոխում հանդիպում է խոշընգողներին:

Շանթիկ այս տխուր յառաջա-բանէն յետոյ մասնաւորապէս կը ծանրանայ Թաւրիզի հայ կա-նանց բամբաստարութեանը եւ շարախօսութեանը վրայ, որը «նրանց բնասորութեան մի որոշ յատկանիշը կը կազմէ» եղեր, եւ ստոր ի հաստատութիւն մէկ քանի փառեր մէջտեղ կը բերէ:

Չորս ամիսի չափ առաջ Թաւ-րիզի Լիւլաւ թաղի երիտասարդ-ներէն մէկ քանին կը կազմեն «Թատերասիրաց» անուանով ընկե-րութիւն մը: Այս փոքրիկ ոյժը կորոշէ ներկայացում մը տալ յօգուտ Լիւլաւայի բեմին: Ընկե-րութիւնը կաշխատի բնարել այն-պիսի պիէսա, որուն մէջ կնկան գեր շիկենայ, որովհետեւ հայ կնոջ երեւնալը բեմին վրայ կըր-նայ վերիվայր յուզել Թաւրիզե-ցի կիները: Ներկայացումը կը կատարուի եւ 44 րուպլի հասոյթ կը գոյտնայ:

Ընկերութիւնը խրախուսուած երկրորդ ներկայացման մը ձեռք կը վարէ, բայց այս անգամ չի յաջողի: գտնել այնպիսի «պիէ-սա» մը որուն մէջ կնոջ գերեր չըլլան: Վերջապէս կը յաջողին գտնել երեք օրիորդներ որոնք յանձն կառնեն բեմ ելլել:

Ներկայացումը կանցնի միջակ յաջողակութեամբ: Բայց հետեւ-եալ օրը Թաւրիզի կանայք իրար կանցնին, «Թաւրիզի աղջկերանց փճացնողը, նրանց երեսը բաց

ւին մէջ քիչ քիչ յոգնեցաւ, անոր խանդավառ ամբոխումը հանգարտե-ցաւ, յոյսը պակսեցաւ եւ սկսաւ ալ համ չառնել իր սպասած լուրերէն, իր խնթի պէս ծափ հարած բանե-րէն:

Ալ հաւատք չունէր ոչ իր եւ ոչ ալ օտար թերթերու վրայ: ալ մտիկ չէր ըներ քաղաքագէտ ազգասէրներու քարոշները, ալ չէր երթար թատ-րոն՝ եւ իր պատարձներուն յուսա-խաբութիւններուն մէջը գառնացած սկսաւ բոլոր ուժովը յարձակիլ հայրայել իր զեկավար երուն:

Մութ անկիւններուն մէջ կծկուած, առջի ոգևորութեան օրերու մէջ ազդարարութեան ծեփով կրայիկուած սեւ ոգիները բոլոր ծանր եւ ան-ծանօթ դժբաճանները ամբոխի այդ յետադարձ արամաթութեան էն օգտուե-լով, համարձակութիւն գտան եւ հրա-պարակ իջան, եւ սկսաւ քառայնի շը՞մանը: աշխարհի բոլոր անկիւններէն սեղատարափի պէս սկսան թափիլ

զիրար անուանարկող, զիրար բզկտող թուրքիկները, թերթերը, պրօշիւր-ները յայտարարութիւնները, որոնք շտրունակուեցան եւ դեռ կը շարու-նաւ ու ինչպանքան աղետաբեր հետե-ւանքներ ունենալով մեր ապագայի համար:

Գաղթականութեան այդ ուղիին շրջանին վրայ այս համառօտ ակ-նարկը նեաւել յետոյ գառնաք մեր պատմութեան:

Լուսիկեան ինչպէս ըսինք, Սլա-ւօֆի սրահը թողով մտաւ հանրային պարտէզը: Թատրոնին դրան առջեւ հայերու ստուար բազմութիւն մը խոնուած էր եւ Լուսիկեան բաւա-կան զժուարութիւն քաշեց ներս մտնելու համար:

Թատրոնի ներսի դրան քով նը-տող տոմսակալածառ ձերուկ մարդը Լուսիկեանի գալը տեսնելով ստքի ե-լաւ եւ յարգանքով բարեկեց:

Լուսիկեան անոր մօտենալով հար-ցուց:

- Ո՞ր է Գեղամեանը,
- Ներսէս է, հիմա պիտի սկսին,
- Ի՞նչպէս դացին տոմսակները,
- Մէկ քառորդն արժամ չէ ծախ ուսած պատասխանեց ձերուկը եւ յան-ցաւորի մը պէս գլուխը կախեց:

Լուսիկեան տոմսակ մը ստնելով ներս մտաւ եւ գնաց Ա կարգի տ-թոններէն մէկուն վրայ նստաւ:

Սրահը կէսին աւելի թալուր էր, մանաւանդ Ա եւ Բ կարգի նստա-րան երբ գրեթէ պարապ էին:

Ժամը Ծը քառորդ անցած էր, բե-մին վրայ վարագոյրին ետեւէն դե-բասանները կերթային կուգային եւ բարձրաձայն կը խօսէին:

Լուսիկեան մտածկոտ իր շուքը կը գիտէր:

— Լաւ արդիւնք չը պիտի տայ, կըսէր իւրովի, մեր հարուստները, մեր ժողովուրդը երբեք չեն գիտեր քաջալերել վարձատրել իսկական ար-

ժանիք մը, տաղանդ մը:

Գառորդ մըն ալ անցաւ քանի մը կիներ եւ աղջիկներ եկան նստան Ա կարգի աթոռներուն վրայ, ինչ-պէս ՚աւե ուրիշ նորեկ հանդիսա-տեսներ ալ տեղաւորեցան Բ եւ Գ կարգերուն մէջ:

Ժամը իննուկէսը անցած էր եւ ներկաներուն, մանաւանդ Գ կարգի հանդիսատեսներու համրութիւնը կը սկսէր հատնիլ, գաւազաններ, ոտ-քերնին գետնը կը զարնէին եւ կը պոռային:

— Սկսէք, սկսէք:

Լուսիկեան ներկաներու աղմուկը քիչ քիչ աւելի բարձրացաւ եւ անաղին ժխորով մը լեցուց սրահը:

Վերջապէս զանգակը զարնուեցաւ եւ վարագոյրը բացուեցաւ:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ (Ետնուեալից)

